

**Голові разової спеціалізованої
вченої ради Інституту держави і
права імені В. М. Корецького НАН
України, доктору юридичних наук,
професору, заслуженому юристу
України**

Кваші О.О.

РЕЦЕНЗІЯ

**провідного наукового співробітника відділу проблем
кримінального права, кримінології та судоустрою
Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України, доктора
юридичних наук, старшого дослідника зі спеціальності 081 Право,
Турлової Юлії Анатоліївни**

**на дисертацію
Одинець Ірини Валеріївни
«Кримінально-правова протидія маніпулюванню
(статті 222¹, 222², 369³ КК України)»,
подану на здобуття ступеня доктора філософії
у галузі знань 08 Право за спеціальністю 081 Право**

Економічні, соціальні та політичні перетворення, що мали своїм наслідком формування ринкових економічних відносин в Україні, призвели до актуалізації в економічній та правовій науках теми «маніпулювання», адже спостерігається масштабна експансія технологій маніпуляції практично на усі сфери суспільного життя. Маніпулювання у фінансово-економічній сфері варто розглядати як фактор підвищеної суспільної небезпеки, оскільки воно посягає на ефективність та прозорість організованого ринку, загрожує його цілісності та, зокрема, знижує рівень довіри інвесторів. Тому деструктивний вплив маніпулювання на функціонування організованого ринку дестабілізує і деформує фінансово-економічну систему, викликає негативні шоки і, як наслідок, призводить до виникнення фінансових криз, численних банкрутств, створює панічні настрої в суспільстві та знижує

життєвий рівень населення. Усе це разом знижує рівень довіри інвесторів до держави як гаранту та захиснику прав громадян.

Вищенаведені фактори зумовлюють потребу нагляду та контролю над організованим, фінансово-економічним ринком, забезпеченням оптимального функціонування всієї економічної системи та захисту від протиправних посягань. Саме тому конституційне закріплення (ст. 42 Конституції України) набули гарантії з боку держави щодо захисту конкуренції в підприємницькій діяльності та визнання неприпустимості діяльності, спрямованої на монополізацію та недобросовісну конкуренцію.

Захист прав та інтересів інвесторів та інших професійних учасників ринку цінних паперів як складовий елемент системи забезпечення економічних прав і свобод, охорона приватної власності є обов'язком держави, яку вона реалізує у тому числі за допомогою кримінально-правових заходів. Забезпечення недоторканності права і свободи людини і громадянина від злочинних посягань, зокрема і організованих торгах, є одним із завдань Кримінального кодексу України (далі – КК України).

Організовані ринки мають особливе значення для розподілу ресурсів у межах ринкової економіки. Однак вони можуть виконувати цю роль, якщо вони користуються довірою інвесторів і вільні від зловживань. Світовий досвід протидії економічним злочинам, що спричинили крах або втрату фінансової стійкості, засвідчили, що маніпулятивний вплив на ринок, вчинення інсайдерських угод та шахрайство все ще мають місце на сучасних фінансових ринках. У зв'язку з цим стримування та протидія злочинній діяльності у сфері організованих торгів за допомогою кримінальної відповідальності за маніпулювання ринком важливі як для ефективної діяльності організованого ринку, так і зміцнення довіри інвесторів.

У сучасному економічному житті спостерігається незахищеність бізнесу перед ініціаторами агресивного та неагресивного маніпулятивного впливу. Водночас підтверджені факти кримінального маніпулювання ринком у вітчизняній судовій практиці дотепер відсутні. Це можна пояснити,

зокрема, тим, що маніпулювання ринком досить важко відрізнити від нормальних біржових дій.

Маніпулювання ринком є відносно новою категорією для вітчизняної юридичної науки, тому нині воно недостатньо вивчене. Як правило, правові аспекти, пов'язані з маніпулюванням ринком розглядались у межах досліджень із цивільного та господарського права. З позиції кримінально-правового регулювання відносин, що виникають на організованих торгах, а також проблема маніпулювання у спорті на рівні комплексних досліджень в Україні не розглядалась.

Відтак, дослідження теоретичних питань, що стосуються проблем кримінально-правової протидії маніпулюванню, яким якраз і присвячено дисертацію Одинець Ірини Валеріївни «Кримінально-правова протидія маніпулюванню (статті 222¹, 222², 369³ КК України)», видається актуальним, своєчасним, затребуваним як теорією, так і практикою та вартим окремого наукового дослідження.

Ознайомлення з дисертацією дає рецензентці підстави стверджувати, що робота містить необхідні для такої наукової праці складові – критичний аналіз досягнень більшості попередніх дослідників цієї та суміжних проблем, опис методології, масштабний предметно-змістовний компонент, належну апробацію результатів дослідження.

Основні положення, висновки та рекомендації, що сформульовані автором у дисертації, в тому числі й ті, що віднесені ним до наукової новизни, мають відповідний рівень обґрунтованості. Цього вдалося досягти шляхом використання широкого кола наукової літератури (опрацьовано 310 джерел, 46 з яких – іноземними мовами). Науковий апарат рецензованої дисертації і наукових публікацій є достатньо високим, матеріал викладений чітко, доступно та юридично грамотно. Позиції, які відстоює автор, ґрунтуються на наявних досягненнях світової та вітчизняної кримінально-правової доктрини та положеннях суміжних галузей знань. Авторські думки, висновки, пропозиції підтверджуються фактами, критичним аналізом

чинного законодавства, вже висловленими в юридичній літературі, позиціями вчених з відповідного приводу.

Структура роботи, перелік і зміст розглянутих питань свідчать і про новизну дисертаційного дослідження. В дисертації вперше комплексно опрацьовано широке коло важливих для розвитку сучасної кримінально-правової науки положень, зроблено низку теоретичних узагальнень та визначень, запропоновано додаткову аргументацію, нові підходи та авторське бачення сутності досліджуваних злочинів, протидії їм кримінально-правовими засобами.

В межах рецензованого дослідження виправданим видається прагнення дисертантки обґрунтувати деякі нові теоретичні положення, уточнити зміст окремих понять та категорій, що мають значення для кримінально-правової науки. Дисертанткою по-новому вирішені окремі теоретичні питання теми дослідження, що свідчить про добрі знання нею теорії кримінального, кримінально-виконавчого права, кримінології, філософії, вміння абстрагуватися від другорядних питань, зосереджуючи увагу на принципових, таких, які мають вагоме доктринальне, а також практичне значення, проблемах.

Розділ 1 присвячений вивченню обґрунтованості криміналізації маніпулювання у сфері господарської діяльності і спорту. Доведено, що кримінальні правопорушення, що полягають у маніпулюванні на організованих ринках, оптових енергетичних ринках та у спорті, попри належність їх до кримінально-правових новел, мають той ступінь суспільної небезпеки, який є достатнім та необхідним для криміналізації відповідних діянь; що обумовлено важливістю об'єктів кримінально-правової охорони, які поставлені під охорону вказаних норм (фінансової, енергетичної, антикорупційної безпеки). Визначені безпосередні об'єкти маніпулювання на організованих ринках, оптових енергетичних ринках та у спорті, для чого використано концепцію об'єкта кримінального правопорушення як порядку,

установленого у суспільстві за допомогою законодавства, необхідного для безпеки громадян.

Розділ 2 дисертації репрезентує особливості кримінальної відповідальності за маніпулювання у сфері господарської діяльності та спорту за кримінальним законодавством зарубіжних держав. Виправданим варто визнати застосування в дисертації порівняльно-правового методу дослідження, який дозволив здобувачці проаналізувати тексти кримінальних законів різних країн і, на основі цього, запропонувати відповідні зміни у кримінально-правове та регулятивне законодавство України.

Розділ 3 присвячено юридичному аналізу об'єктивних і суб'єктивних ознак досліджуваних кримінальних правопорушень. Зокрема досліджено міждисциплінарний, доктринальний та нормативний зміст поняття «маніпулювання»; виокремлено родову ознаку маніпулювання - протиправний вплив, охарактеризовано його ознаки; визначено структуру маніпулювання, яка складається з відкритого та прихованого рівнів; здійснено розмежування між шахрайством (ст. 190 КК України) та маніпулюванням у сфері господарської діяльності (статті 222¹, 222² КК України) й у спорті (ст. 369³ КК України).

В цілому висновки, яких доходить авторка в результаті дослідження кримінально-правових засад протидії маніпулюванню є достатньо аргументованими, характеризуються науковою новизною, важливим значенням для сучасної кримінально-правової доктрин і заслуговують на підтримку.

Таким чином, є підстави для висновку, що в дисертаційному дослідженні І.В. Одинець сформульовано і обґрунтовано достатню кількість інноваційних положень, які свідчать про вирішення важливої для української кримінології та кримінального права проблеми протидії маніпулюванню.

Результати дисертаційного дослідження І.В. Одинець повною мірою відображені у 7 наукових публікаціях, серед яких 3 статті у наукових виданнях, включених на дату опублікування до переліку наукових фахових

видань України, одна стаття у періодичному виданні зарубіжної держави, 3 праці апробаційного характеру.

Сформульовані у дисертації положення, висновки, рекомендації й пропозиції обґрунтовані дисертанткою на підставі особистих досліджень у результаті опрацювання та аналізу відповідних наукових та нормативно-правових джерел. Дисертація І.В. Одинець має теоретико-прикладний характер. Тому її значення може бути виявлене як в сфері подальших наукових досліджень, так і на практиці.

Позитивно оцінюючи науково-теоретичну і практичну значимість дисертаційного дослідження І.В. Одинець, підтверджуючи його наукову новизну та можливість використання пропозицій і рекомендацій для вдосконалення чинного законодавства, практики його застосування необхідно зазначити, що робота не позбавлена окремих вад. Деякі положення мають спірний характер чи викликають зауваження, які вимагають додаткової аргументації в процесі захисту, а саме:

1. В анотації авторка зауважує, що «дисертацію присвячено дослідженню підстави кримінальної відповідальності за маніпулювання у сфері господарської діяльності та спорту». З цього приводу нагадаємо, що у чинному КК України закріплено, що підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину (з 1 липня 2020 р. – склад кримінального правопорушення), передбаченого КК України (ч. 1 ст. 2). Склад злочину (кримінального правопорушення) – це сукупність об'єктивних і суб'єктивних ознак, встановлених кримінальним законом, що характеризують суспільно небезпечне діяння як злочин (кримінальне правопорушення). До складу злочину (кримінального правопорушення) традиційно відносять чотири елементи: об'єкт, об'єктивну сторону, суб'єкт і суб'єктивну сторону. Усі ці елементи дисертантка й розглядає у роботі та надає характеристику ознак елементів складу злочину. Водночас, цьому присвячено лише один з трьох розділів роботи. Два ж інших репрезентують обґрунтованість криміналізації

маніпулювання у сфері господарської діяльності і спорту, а також порівняльно-правовий аналіз досліджуваних злочинів. Тобто, дослідження підстави кримінальної відповідальності за маніпулювання у сфері господарської діяльності та спорту – це лише одна зі складових (і до того ж – менша) частин дослідження.

2. Зміст роботи не повною мірою відповідає предмету й меті дослідження, а саме науково-теоретичній розробці кримінально-правових засад протидії маніпулюванню (с. 7), адже кримінально-правова протидія утворюється двома основними складовими: криміналізація та пеналізація. У роботі ж І.В. Одинець розглянуто лише перший з них. Здобувачка зазначає, що «статистичні відомості Офісу Генерального прокурора та Державної судової адміністрації України свідчать про те, що на сьогодні в Україні кримінальні правопорушення, передбачені статтями 222¹, 222² та 369³ КК України не є предметом належної уваги у правозастосовній сфері, оскільки в Україні жодна особа не була притягнута до кримінальної відповідальності за вчинення цих правопорушень» (с. 6-7). Але ж дисертантка не пояснює чому відбулась фактична депеналізація зазначених посягань. Крім того, навіть не зважаючи на відсутність відповідної судової практики, варто було б (з огляду на сформульований предмет дослідження) розглянути питання законодавчої пеналізації кримінальних правопорушень, передбачені статтями 222¹, 222² та 369³ КК.

Водночас, наведені рецензенткою зауваження мають рекомендаційний, дискусійний характер і не впливають на загальну високу оцінку дисертації Одинець Ірини Валеріївни.

Аналіз дисертаційного дослідження та наукових публікацій здобувача засвідчує актуальність та новизну представленої роботи. Поставлені у дисертаційному дослідженні завдання успішно виконані. Отримані результати є науково обґрунтованими та достовірними, мають теоретичне і практичне значення та можуть бути застосовані у правотворчій, правозастосовній, науковій та освітній діяльності. Дисертаційна робота Одинець Ірини Валеріївни «Кримінально-правова протидія маніпулюванню

(статті 222¹, 222², 369³ КК України)» є самостійною та завершеною працею, в якій отримані нові наукові результати, що у сукупності вирішують проблему кримінально-правової протидії маніпулюванню. Отже, представлена до захисту дисертація відповідає вимогам наказу Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 №40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» і затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 №44 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», а її автор, Одинець Ірина Валеріївна, заслуговує на присудження ступеня доктора філософії у галузі знань 08 Право за спеціальністю 081 Право.

Рецензент:

**Провідний науковий співробітник
відділу проблем кримінального права,
кримінології та судоустрою
Інституту держави і права імені
В.М. Корецького НАН України,
доктор юридичних наук,
старший дослідник зі спеціальності 081 Право,
старший радник юстиції,
почесний працівник прокуратури України**

Юлія ТУРЛОВА